Олена Дейнега

•

Я МОЖУ ПРОЙТИ СТАНЦІЮ ІЗ ЗАВ'ЯЗАНИМИ ОЧИМА

Наскільки серйозним випробуванням стала катастрофа на ЧАЕС для її співробітників, можна судити хоча б із того, що серед нас якось мимоволі прижився вираз про періоди до і після війни. Межею між «до» і «після» стало 26 квітня 1986 року. Пам'ять зафіксувала безліч моментів, масу найрізноманітніших деталей, що окреслюють обстановку на станції і навколо неї спекотних весни і літа того року. Може, щось наклалося одне на одне, може, не все можна відтворити з точністю до конкретного дня, але все це було — з кожним із нас, з нами **всіма разом**, з усім нашим народом, з нашою землею...

Хай мої спогади вкрапляться в мозаїку пам'яті усіх тих, хто був тоді поряд. Не можна жити минулим, але й забувати про минуле не можна.

...26 квітня була субота. Для школярів — день буденний. Відправивши до школи тринадцятирічну Оксану, я почала зі старшою Ольгою, якій на той час уже виповнилося вісімнадцять, будувати плани на вихідні. Це приємне заняття перервав дзвінок у двері. Відчинила. На порозі стояла майстер із спецпральні нашого цеху дезактивації Ірина Голубик:

— Збирайся, Олено. Телефонував начальник цеху Курочкін. Терміново викликають на станцію.

— Це ж треба: як тільки вихідний — обов'язково вигадають, якщо не заняття з цивільної оборони, так ще щось...

Але робити нічого. Якщо начальство викликає, треба йти. На вулиці нас зустріло лагідне квітневе сонце і... міліція. Чоловіків у міліцейській формі було явно більше, ніж звичайно. І навіть військові траплялися, що вже зовсім дивувало.

Підійшли до центру, звідки від перехрестя вулиць Курчатова і Леніна відправлялися на станцію службові автобуси. Серед людей панувала якась підсвідома тривога. Хтось щось чув, здогадувався, але певного ніхто нічого не знав. Однак невизначеність тривожить навіть більше, ніж явна небезпека.

Я — майстер дільниці дезактивації першої черги повинна була забезпечити явку своїх підлеглих. Знайти змогла лише Ніну Авраменко, Галю Коренюк, Віру Ігоніну і Зіну Шикіну. Решта уже пороз'їжджалися хто куди. Вихідний є вихідний. Хтось запланував зустрітися із друзями, інший вирішив попрацювати на городі.

Ми обслуговували перший та другий блоки, а третій і четвертий були у віданні майстра Тамари Федорівни Кур'ян. На кожній із двох дільниць — до трьох з половиною десятків дезактиваторників. В основному — жінки. Наші знаряддя праці і засоби виробництва — відра, швабри, спеціальні дезактиваційні розчини. Мили турбінні, реакторні цехи, приміщення, в яких сидів персонал. Ті ж прибиральниці, але на атомній станції звалися по-іншому. Про те, що це не проста формальність, переконалися через якихось півгодини. Але, сидячи в автобусі, думали про інше. Хоча уже дещо відчували, а точніше — передчували.

Ті передчуття підтвердила незвичність обстановки. Переїздимо через міст, а на ньому — міліція. Тривожно. І все-таки не стільки вірили, скільки хотіли б вірити, що все це якась учбова тривога. Однак тоненька димова спіраль, що закручувалася в небо над четвертим реактором, на яку ми ні-ні та й поглядали з вікон автобуса, додавала не впевненості, а тривоги. Забігаючи трохи наперед, хочеться згадати і поїздку з роботи, коли за лісом, де розмістилися корпуси заводу «Юпітер», побачили розвал реактора. Тоді ще ліс не був рудим. А потім у такий спосіб природа відреагувала на лихо. Знімки рудого лісу обійшли сторінки газет і журналів, потрапили в кадри кінохроніки. А в перший день біди наша на нього звернув увагу присутніх водій автобуса. Точніше — не на нього, а на те, що було за тим лісом. Таку руїну міг зробити лише вибух ...

Біля першого адміністративно-побутового корпусу снували позначені червоними хрестами «Рафи» «швидкої допомоги» і поспіль червоні потужні шестиколісні пожежні машини. З корпусу виводили, підтримуючи за руки і плечі чоловіків і жінок, які були на нічній зміні. Стислося серце від блідості їхніх облич, що були без перебільшення, як полотно.

Тільки увійшли до АПК-1, як зустріли нашого начальника цеху Євгена Андрійовича Курочкіна. На ньому — маска, респіратор:

— Дівчата, швидше! — гукає до нас.

— Куди? Що? — питаю.

— У головному корпусі потрібно негайно провести дезактивацію дев'ятої відмітки. І прачкам потрібно допомагати. Без свіжого спецодягу не обійтися...

Дев'ята відмітка — це центральний коридор з блоками щитових управлінь. Він тягнеться аж до четвертого реактора. До того, що вибухнув кілька годин тому. Ми негайно одягаємо спецодяг, вішаємо дозиметри (останні, виявляється, були ні до чого — не розраховували їх на такі високі рівні радіації). А назустріч — маса людей. Дивуються, що ми збираємося йти по суті в пекло. Вони уже знали більше за нас, розуміли, що використовувана нами марганцівка та інші розчини допомагали в тій ситуації, як кажуть, ніби мертвому припарка. Що могло дати промивання підлоги при загальному дуже високому радіаційному фоні, який постійно «підживлювався» зруйнованим реактором? Та ми працювали до 14-ї години. Потім нас замінили люди із дільниці Тамари Кур'ян. До речі, вони прийшли із Прип'яті пішки. Через ліс, повз розвал реактора. Вони тоді ще нічого не знали. Місто і станція жили поки що різним життям.

Повернувшись із роботи, я застала своїх дочок за обідом. Старша встигла сходити на базар, придбати дещо з продуктів. Менша повернулася зі школи. В місті багато хто прогулювався з дітьми, які ласували морозивом. Тільки й того, що патрулювали військові та міліція.

Ми увечері ще пішли до однієї знайомої на день народження. А її чоловік удень з'їздив до села Чистогалівки. Саме туди (про це довідалися значно пізніше) потягнувся один із радіоактивних шлейфів...

Наступного ранку я пішла на роботу. Була неділя, але це якось забулося. Біда круто поміняла розпорядок, ритм життя, звичні поняття. Усе настійніше розповзалися чутки про евакуацію.

Саме враховуючи це, коли їхала на роботу в неділю, попередила дітей, щоб нікуди не виходили з дому. Телефонів у нас не було — новий мікрорайон, отож так і сказала: «Я спробую вирватись до вас» і

поїхала. На станцію людей прибуло значно більше, ніж у суботу. Я зі своїми дівчатами працювала, як і напередодні до 14-ої години. Так само проводили дезактивацію, але основні сили були кинуті на прання білизни, на санпропускник. Це й зрозуміло: до переодягання такої маси людей ми не були готові.

Приблизно опівдні начальник цеху Курочкін повідомив, що евакуація почнеться саме о 14-ій, тобто якраз після закінчення нашої зміни. Я попередила його, що влаштую своїх дочок і повернуся.

Приходжу додому — Оксана і Ольга обідають. Вони вже чули по радіо повідомлення про евакуацію. Проінформували і мене, що закликають усіх зберігати спокій і організованість. Автобуси, мовляв, будуть подаватися до кожного під'їзду. Як ми переконалися буквально через якусь годину, саме так і було. І заклики про спокій та організованість потрапили на благодатний грунт. У людей спрацювала довіра до влади. Паніки не було.

В одному тільки організатори евакуації помилилися: Було оголошено, що узяти з собою треба тільки найнеобхідніше з розрахунку на три дні. Хоча, може, це була неправда для блага. Та й знову ж таки: навряд чи хто-небудь із найпохмуріших песимістів міг подумати, що Прип'ять як місце постійного мешкання доведеться залишати назавжди.

В автобусах дозволяли займати тільки сидячі місця. Можна уявити, скільки то треба було мобілізувати техніки. Згодом мені розповідав брат, який жив у Києві і мав добрих знайомих у керівних інстанціях, як прийшов до нього один такий знайомий у ніч на 27 квітня та й каже: «Знаєш, що на станції сталося? У тебе ж, здається, сестра там... Поглянь у вікно...». Подивився брат і побачив довжелезні колони автобусів на трасі, що йшла у бік Прип'яті.

...Сіла я в автобус із дітьми. Забрала ще хатнього песика, вкинула у сумку домашній халатик. Нікому, у тому числі й собі, не хотілося показувати, що їдемо надовго.

Повезли нас у село Луговики Поліського району. Тільки в дорозі до декого почав доходити смисл усього того, що сталося. Наче крізь саму біду, їхали наші автобуси дорогою, обабіч якої стояли люди. Шеренги заклопотано-похмурих чоловіків і жінок. Останні взагалі не приховували сліз. Було в цьому щось дуже схоже на евакуацію, бачену у фільмах про війну. Власне, суть справді одна і та ж. Люди залишали рідні домівки, звичний спосіб життя, обстановку — все залишали.

Автобус супроводжував колгоспний бригадир Йосип. Якось так вийшло, що я зосталася в автобусі в числі останніх (тільки почалося село, люди почали виходити: їх забирали сільчани по своїх хатах). «Цю жінку я візьму до себе», — сказав Йосип. Спинив машину біля свого двору. Вийшли. Надворі уже смеркло. На лавці сиділи три жінки. Одна з них була його дружина. «Ну, що ж, приймай, жінко...» — після цих слів Йосипа та кинулася обіймати мене. Не обійшлося без сліз. Все-таки біда зближує людей. Я мала нагоду переконатися в цьому не раз впродовж усіх довгих післяаварійних днів, тижнів, місяців. Але це було перше, тому особливо хвилююче враження. Стрічали нас, як рідних...

У Луговиках мої діти пробули до 4 травня, а я затрималася в Поліському. Там були і голова профкому станції Володимир Березін, і головний бухгалтер Іванов. Вони координували роботи, зв'язані з евакуацією. Мені ж доручили формувати групи жінок і дітей, яких вивозили до піонерських таборів Київщини, зокрема до Білої Церкви, а також на південь.

Години о чотирнадцятій чи п'ятнадцятій виїздили з Поліського щодня 15—20 автобусів. В основному було все гаразд, але не без винятків. Пам'ятаю один випадок, коли Березіну довелося викликати міліцію, аби висадити з автобуса молодого здорованя, який тримав на руках трое дітей. Я, мовляв, батько — везіть і мене. Але була чітка установка — вивозити тільки дітей і жінок.

Поки я займалася евакуаційними справами, моя старша дочка встигла побувати в Чорнобилі. Виявляється, вона почула по радіо виступ керівника будівництва Прип'яті Кизими, який закликав допомогти вантажити пісок, що його з вертольотів скидали в зруйнований реактор. Ось моя Ольга разом з однією своєю співробітницею і відгукнулися на цей заклик. Але те було тільки раз. А вже 4 травня я відправила дочок до Жовтих Вод — на свою батьківщину до дідуся та бабусі. І відразу ж підійшла до Березіна і попросилася на станцію.

Від 6 травня почався новий етап у моїй трудовій біографії тих днів. Поселили нас у таборі «Казковий». Жили там і Євген Курочкін, і його заступник Олександр Розторгуєв. На подвір'ї табору під напнутим брезентом зробили санпропускник. Людей, які приїздили, відмивали, переодягали, записували до тієї чи іншої зміни. Кожному визначали місце його тимчасового мешкання.

У моїй зміні працювали Надія Уманець, Михайло Сірик, Леонід Дивисенко, Лідія Походня, Галина Дворник, Галина Шикова, Анастасія Кеуш, Петро Дорошенко, Зінаїда Шикіна. Двох останніх на сьогодні уже нема серед живих. Вічна їм пам'ять...

На роботу їздили автобусами до села Копачів. Це приблизно посередині між Чорнобилем і Прип'яттю. А там від автобуса бігли до бронетранспортерів. Бігли, щоб якомога менше на відкритому повітрі «нахапатися» радіації. Наша екіпіровка — темний спецодяг, «пелюстки» (так ми називали респіратори, якими, до речі, не завжди користувалися, — незручно в них працювати, хоча за технікою безпеки і необхідно).

Те, що було в перші післяаварійні дні біля побутового корпусу, важко передати словами. Море різної техніки. І море багнюки після щедрих травневих дощів. І водночас якась спустошеність. Здавалося, навіть повітря завмерло.

У другій половині травня нас розділили на вахти. Два тижні працювала одна, а потім на її місце заступала інша. Так я стала начебто начальником маленької зміни нашого цеху дезактивації. Обслуговували ми перший адміністративно-побутовий корпус і санпропускники. На четвертому поверсі переодягалися наші люди зі станції — персонал реакторного, турбінного цехів, ремонтники. А на другому — військові, які також почали прибувати у травні. Рядові строкової служби були під командуванням офіцерів. Рядові — це ж просто хлопчики, яким сьогодні, через десять років після тих трагічних днів не кожному тридцять виповнилося. Діти мої...

З роботою військових нам доводилося стикатися безпосередньо. Мені в тому числі. Якось уже після зміни десь опівночі мене викликали до штабу, який розміщувався у підвальному приміщенні під адміністративно-побутовим корпусом. Завдання, яке поставили, спершу навіть шокувало. Виявляється, не прибув із Чорнобиля майстер Кольської атомної (працівники цієї станції також допомагали нам у ліквідації наслідків аварії), який повинен був розводити по об'єктах військових. І розвести їх доручили мені. Хлопці також не сподівалися побачити в ролі того, хто вказує їм місце роботи, хто фактично ставить перед ними завдання, жінку. Але то все емоції, які статутом не передба-

чені. Отож веду чотирьох хлопців сто сьомим коридором (це транспортний коридор, куди заїздять машини). І перше питання, яке задає один, ставить мене в тупик:

— Скажіть, будь ласка, коли ми зможемо мати дітей?

Скільки житиму, пам'ятатиму це. А що я могла відповісти? Що я знала? Так прямо і сказала:

— Нічого певного не знаю. З такими питаннями треба звертатися до медиків...

Після розводу відразу послали до другого адміністративно-побутового корпусу завезти спецодяг. Тут, як завжди, виручив бронетранспортер. Під'їхали до корпусу, відкрили люк. Солдати викидали мішки з одягом прямо до однієї спеціально виділеної для цього кімнати. Закрили люк і поїхали далі. Так бувало не раз. «Давай я з'їжджу, — запропонував якось Михайло Сірик. — Що це ти все сама?». Та я намагалася якомога більше брати такі доручення на себе. Надто багато люди одержали радіації. А я ж виросла біля уранових копалень, багато працювала на збагачувальній фабриці у Казахстані. Мені здається, що якийсь імунітет навіть до радіації маю. Хоча імунітет імунітетом, а на ногах з'явилися виразки, які з часом довелося серйозно лікувати. Згаданий вище Михайло Сірик одержав серцеву недостатність. Зараз живе у Славутичі, зустрічаємося. Та це я вже забігаю наперед.

Допомагали військові і в пральні. Тягати діжки з мокрою білизною жінкам було, ой, як нелегко. А міняти спецодяг доводилося дуже часто. Власне, після кожної зміни кожному. А в особливо небезпечних місцях зміна тривала буквально хвилини. Верхній спецодяг взагалі пранню не підлягав. Його вивозили в мішках до села Буряківки, де ще до катастрофи було звалище твердих радіоактивних відходів. Десь на базі його і поховання цього одягу потім розгорнули. У кар'єри поскидали, загорнули бульдозером. Так мені хлопці говорили. Мабуть, катастрофа на ЧАЕС «з'їла» всі запаси спецодягу в колишньому Союзі.

Військові спершу навіть обурювалися. Що це, мовляв, за відповідальне доручення — «роби» вантажити-розвантажувати. Але коли вимовлялося жорстке слово «треба», припинялися всі розмови. Ми були під владою цього слова. Причому не тому, що боялися якоїсь кари — догани чи ще чогось. Це якось відступило на другий план. Просто, як на війні, розуміли необхідність виконання того чи іншого завдання. Розуміли, що від цього може залежати чиєсь життя. А щоб якомога менше піддавати його загрозі, ризикували своїм здоров'ям та і життям також.

Запам'ятався і випадок, коли у військових чомусь не спрацював їхній залізний принцип дисциплінованості. Чоловік сто їх піднялися на четвертий поверх і вимагали спецодяг, хоча мали переодягатися на другому. На четвертому переодягався персонал станції. Довелося проявити воістину бійцівські якості. Не попросила — наказала:

— Негайно вниз!

У моїх словах було стільки рішучості, що ніхто не спромігся щось заперечити. А вийшло, що на другому поверсі накопичилося море брудного одягу. А хтось до того ще й закрутив засувку зливу води. Поверх почало підтоплювати. І військові пішли вгору, вимагаючи спецодягу, якого там для них просто не було. Це ж треба було все пояснити. Але часу на пояснення не було й хвилини. Тому й довелося діяти методом наказу. А потім із двома своїми співробітницями ми затарили сто двадцять мішків цим брудним спецодягом. Це робили настільки в темпі, що й про рукавиці забули. А вони були за технікою безпеки обов'язковими...

Не встигли, як кажуть, охолонути після цього конфлікту, у якому потім розбиралося керівництво станції, як на четвертий поверх ще четверо невідомих з'явилися. Під гарячу руку я й на них накинулася:

— Звідки і хто?

Виявилося, кореспонденти московські. Так я несподівано потрапила в поле їхнього зору. Писали про мене журнали «Огонек», «Работница». Але працювали ми не для преси, зрозуміло. Це просто так згадалося. Принагідно.

...Шкодую часом, що я не художниця. Здається, найкраще усе побачене можна було б втілити на полотні. Зокрема незвичайний (не знаю, яким словом його назвати) колір застиглого повітря в центральному коридорі, яким можна дістатися прямо до четвертого блока. Особливо зримим це відчуття бувало ночами, коли стихали зайві звуки, ставало менше людей навколо. А працювати ночами після того, що сталося 26 квітня 1986 року, стало звичним. Та і денні вахти несли немало незвичного, часом парадоксального. Ми всі, у тому числі і керівництво, багато чого не знали. Це приводило до того, що окремі розпорядження важко було виконати. Іноді ж їх виконання вело до не зовсім виправданого ризику.

У цьому відношенні характерною була перша нічна дезактивація. Перед її проведенням ми не одержали детальних інструкцій, що мало не привело до зайвого опромінення. Ідемо з відрами і швабрами «дев'яткою» десь близько другої години ночі. Мертва тиша навколо. І раптом відчиняються двері одного з бічних приміщень. З них виходить змінний інженер-механік реакторного цеху Олександр Новиков — мій хороший знайомий:

— Ти куди? — питає.

— Направили на третій блочний щит управління робити дезактивацію.

— Ви з глузду з'їхали. У перехідній галереї півкроку вбік ступити не можна. Хто вас інструктував?

— Хто б не інструктував, а йти треба. Там же люди...

— Ідіть притиснувшись до стінки..

Стривожено подивилися на мене напарниці. А я тільки повторила:

— Треба йти.

І пішли. Помили підлогу і таким же чином, тісно притиснувшись до стіни, повернулися. І так було не раз.

Чимало допомагали нам працівники Кольської атомної, які прибули з півночі Росії. Спершу дезактивацію проводили тільки в першому адміністративно-побутовому корпусі. А потім і всю станцію почали до ладу доводити...

Шахтарі вибирали грунт під реактором. 20—30 хвилин роботи — і зміна. Більше знаходитися там було смертельно небезпечно. І не тільки через радіацію. Було нестерпно жарко. Травень 1986-го був надзвичайно жарким. Ніби й природа разом із бідою нас на міцність вирішила випробувати. У бронетранспортерах, розпечених сонцем, неможливо було сидіти. Але ж доводилося. А потім почали виручати оббиті свинцевими листами автобуси. Їх ми прозвали «свинобусами». Сидиш і нічого, що навколо діється, не бачиш. Ніби в капсулу якусь помістили тебе. Три чи чотири їх було. Ними довозили до першого адміністративно-побутового корпусу прямо із «Казкового».

«Казковий» вартий того, щоб згадати про нього окремо і детальніше. Розташований на мальовничому березі річки Уж кілометрів за 40 від ЧАЕС у дубовому гаю. До катастрофи у ньому відпочивали діти працівників станції. А тепер він прийняв дорослих, для яких з червня став вахтовим містечком. Два тижні з нього ми їздили на роботу. Потім наше місце займали інші. Ми ж їхали у Тетерів. Це — районний центр Київської області. Там також розмістили працівників станції на базі якогось санаторію. Кілька днів після вахти тривало медичне обстеження, яке проводили лікарі нашої санчастини. Далі можна було діяти за бажанням: або зоставатися тут же, де було і житло, і харчування організували, а можна було їхати в інше місце. Більшість обирала другий варіант. Адже як би добре не було в санаторних умовах, але багато хто кудись подалі відправив дітей, дружин, рідню. Хотілося побачитись. Тим паче, що як вони там були влаштовані, ніхто не знав. Я поїхала на Дніпропетровщину до рідних Жовтих Вод.

Двотижневий відпочинок у колі родини в Жовтих Водах минув миттєво. Повернулася до «Казкового». Там ми також затрималися не надовго. Уже в липні почалося переселення на теплоходи. Мабуть, за асоціацією з відомим твором Чингіза Айтматова, ми називали їх «білими пароплавами». Перевалочним пунктом перед тим, як стати на палуби, була для нас Глібівка. Це село на березі Київського моря зустріло пахощами розмореного сонцем соснового лісу. Днів чотири пробули в ньому. А потім швидкісні «ракети» доставили вже на «білі пароплави». Мені випало жити на «Карелії». Її віддали у розпорядження цеху дезактивації. Так що рядок із відомої пісні щодо Карелії, яка буде довго снитися, мені часом і досі пригадується.

Дехто може зауважити, що тоді було не до пісень. Воно і так, але не зовсім. Життя, попри всі негаразди, продовжувалося. То там, то там на станції можна було побачити, як котрась із жінок, відкинувши «пелюстки» і прилаштувавшись у затишному куточку з люстерком, підфарбовує брови чи підправляє помаду на губах...

Наступним етапом нашого шляху стало селище Зелений Мис. Теж вахтове, тобто там жили, коли їздили протягом двох тижнів на роботу, а потім відпочивали в більш пристосованих умовах. Для мене такі умови забезпечила двокімнатна квартира у Києві, на Троєщині. Свого роду материк.

Зелений Мис — це селище із збірних будинків. Нам випали одноповерхові котеджі фінського виробництва. У двокімнатних квартирах з ванною і кухнею, як кажуть, можна було жити. І що цікаво: ми не просто жили тут, але навіть рвалися на роботу. Спільна біда настільки зблизила, зріднила всіх, що ліквідатори стали, наче одна родина.

Сказане про одну родину стосується не тільки власне чорнобильців, але й тих, хто прибув нам на допомогу з інших станцій. Про співробітників Кольської я вже згадувала. А ще були у нас і працівники Кримської атомної, яка тоді споруджувалася і будівництво якої згодом було заморожене. На всіх ділянках вони були з нами поруч. Зокрема і під час зварювальних робіт під дуже потужним опроміненням. Аби хоч трохи прикрити зварника, вирішили «забарикадувати» отвір, звідки ішло смертоносне проміння, свинцевим листом. Згодом для подібних операцій спеціальний пристрій раціоналізатори виготовили. А тоді, вперше довелося той лист підштовхувати нашим буденним знаряддям виробництва... шваброю. І це випало на мою долю. І це також, як і все інше, не може забутися. Не повинне забуватися...

ПІСЛЯМОВА УПОРЯДНИКА

До 1990 року працювала Олена Миколаївна Дейнега на станції. А тоді її — на той час уже заступника начальника цеху дезактивації — було вирішено «вивести із зони». За станом здоров'я. Це повідомлення зустріла зі сльозами на очах.

Зараз О. Дейнега — майстер готельного комплексу «Котеджі» у Славутичі. Тут живуть і обидві її дочки. Молодша Оксана працює у відділі підготовки планових ремонтів на ЧАЕС, а старша Ольга — під керівництвом матері у готельному комплексі. Внук Сашко у вересні 1995 став першокласником.

Згадкою про ЧАЕС, якій безпосередньо віддала десять років, з яких друга половина за умовами мало чим відрізнялася від фронтових, став орден Трудової Слави третього ступеня, одержаний у грудні 1986 року. А ще — відчуття належності до дружного колективу, який відстоював своє дітище і продовжує працювати на станції.

Душею і вона там. Те, що це саме так, важко не повірити після зробленого теж зі сльозами на очах визнання: «Мені б зараз оце очі зав'язали — автоматично пройшла б по всіх відмітках, починаючи від адміністративно-побутового корпусу. Ішла б і називала, де знаходжуся. Ні разу б не помилилася...».